

Förvaltningsrättslig Tidskrift 1958.

DEN NORSKA RÄTTSUPPGÖRELSEN OCH SVENSKA MEDBORGARE

AV HALVAR G. F. SUNDBERG

Den utredning angående »den norska rättsuppgörelsen med särskild hänsyn till svenska medborgare», vilken i början av år 1956 framlades gemensamt av mig och professorerna Eek och Fahlbeck¹ har givit upphov till ett flertal inlägg. Mer eller mindre saklig kritik av utredningen har framförts av den danska straffrättsprofessorn Hurwitz (i TfR 1957) och av professorn Andenæs i Oslo samt i Norge av lagmannen Carl Bonnevie och sörenskriver Harald Thomas samt advokaterna Knut Blom, Alf Nordhus och Amneus Schjødt ävensom cand. jur. Stig B. Harris — där-

¹ I uppgörelsen indrogos även svenska medborgare. Under åtskilliga år gjordes från deras sida fåfänga försök att på norsk inomstatlig väg vinna rättelse. Hänvändelser skedde då till mig och mina ämneskolleger i Lund och Stockholm om en undersökning, huruvida den norska ståndpunkten kunde anses innebära »déní de justice». Besvarandet härav förutsatte en utredning av den norska landssvikslagstiftningens tillämplighet å svenska medborgare ur synpunkten av internationell rätt och allmänt erkända rättsgrundsatser. Då uppgörelsens följder satt de drabbade ur stånd att bekosta en undersökning av den bredd, som ett svar på frågan krävde, erbjödo sig ett antal norska medborgare, vilka själva ådömts liknande ansvar eller haft närstående eller närskylda, som sålunda straffats, att bidra, därest undersökningen ej begränsades till de aktuella fallen utan gäves en principiell karaktär, och denna hemställan understöddes av ett antal av uppgörelsen oberörda, namngivna norska medborgare, som i en skrivelse uttalade, att det även ur norsk synpunkt vore önskvärt med utomståendes omdöme.

Utredningen har utförts inom Institutet för offentlig och internationell rätt, i vilken form vi — jämte ett antal andra rättsvetenskapsmän — organiserat vårt samarbete vid avgivandet av gemensamma responsa (tvenne tidigare medlemmar av Institutet — Stædler och Jägerskiöld — hava år 1949 avgivit ett responsum i ett delvis likartat ehuru mera begränsat spörsmål; tryckt i »Irgenssakens», Oslo 1948). Ett flertal kritiker hava — Andenæs tvenne gånger; i SvJT, ett år senare upprepat i DN — åberopat institutsorganisationen såsom ett graverande argument mot utredningens värde; anmärkningen torde kunna lämnas därhän, då organisationsformen lär vara likgiltig för bedömandet av innehållet. Mera förvånansvärt är måhända, att en dylik osaklighet upptagits av den senare tidningen, särskilt som därstädes ofta publicerats och åberopats utredningar av Svenska Gallup och SIFO, vilka hava liknande organisationsform.

Resultatet av utredningen sammanfattades i ett responsum av innehåll, att déní de justice enligt vår mening måste anses föreligga. Då utredningen icke kunde undgå att beröra vissa straffrättsliga frågor, hade vi hemställt till professorn Ivar Strahl att granska dessa delar först i manuskript och sedan i korrektur för att gardera framställningen mot straffrättsliga misstag eller förbiseenden, en uppgift som han benäget påtog sig.

emot har den norske folkrättsexpertisen iakttagit tystnad. Slutligen har utrikesminister Undén på anförda skäl vägrat sina landsmän bistånd. Av utrikesrådet Sture Petren har i TFR uppgivits att Undéns meningar skulle nära sammanfalla med Hurwitz'; enligt samma källa skulle Undéns uttalande ock angiva, »hur boken ifråga uppfattas av andra svenska jurister än dem som medverkat till densamma». Akribin i denna uppgift belyses därav, att de svenska jurister, som recenserat arbetet, nämligen borgmästaren Erik Bendz, kommerserådet jur. dr Sigfrid Matz och advokaten Erik L:son Bremberg, samtliga anslutit sig till utredningens synpunkter. Från norskt håll föreligga i pressen instämmande yttranden av advokaterna Albert Wiesener och Erling Ueland. Nämnas bör ock, att likartade meningar, såsom även Bonnevie erinrat, på sin tid uttalats av den norske straffrättsauktoriteten, framlidne professorn Jon Skeie.

De argument och synpunkter, som kritikerna framfört, utgöra väsentligen en upprepning av vad av dem — Andenæs hade redan förut uttalat sig tre gånger² — eller av deras meningsfränder tidigare anförts. De hava sålunda av oss både noga övervägts och i utredningen behandlats men därvid funnits icke hållbara med hänsyn till folkrätten och internationellt fastslagna rättsgrunder. Då de emellertid änyo andragas, bör deras halt i korthet beläggas.

Några av kritikerna (Nordhus och Thomas) anse det inkorrekt av svenska rättsvetenskapsmän att uttala sig om norska förhållanden, och liknande synpunkter framkomma hos Schjødts och Hurwitz: kritiken av efterkrigsuppgörelsen skulle kunna skapa »bitterhet» mellan länderna och utgöra en »belastning» av det nordiska samarbetet. Häremot lär man kunna genmålas, att det icke kan innebära en otillåten inblandning i annat lands inre angelägenheter att kritisera landets åtgärder mot utländska medborgare — härpå lämnar som bekant den folkrättsliga judikaturen en överflödande mängd exempel. Det nordiska samarbetet bör icke köpas på bekostnad av landsmäns rätt. Bonnevie har också ansett det »formellt og reelt . . . selvsagt helt i orden» med en utredning, »som gjelder svenske statsborgere og svenske interesser».³

² I TFR 1948 och Studentföreningen Verdandis småskrifter nr 511 och 512.

³ Jfr EEK, i TFR 1937, sid. 149: »Man kan ock ställa frågan så: är det moraliskt försvarligt att för detta samarbete skull underlåta att påtala förhållanden man finner kritikvärda eller att vägra stöd åt människor, som blott utsatta för åtgärder, som man finner orättvisa?»

Nordhus betvivlar, att det är »klokt för utvecklingen av godt nabolikskap i Norden at embetsmen i det ene land på privatoppdrag gir seg av med undersøkelser om rettspolitiske forhold i nabolandet». Han exemplifierar detta med att det på svenskt håll skulle vålla indignation, om norska rättsvetenskapsmän skrevo om de s. k. rättsrötefallen i Sverige. Mot denna exemplifiering må endast hänvisas till att i Högbroforsmålen företetts ett flertal utlåtanden av utländska rättsvetenskapsmän, bland annat just Hurwitz,⁴ som därvid tydligen icke låtit hindra sig av de uppgivna riskerna för en belastning av det nordiska samarbetet — och detta ehuru saken icke gällde hans landsman eller över huvud en utlänning. Såvitt fört har aldrig från svensk sida härvid ens antytt synpunkten av en obehörig inblandning i svenska angelägenheter.

Till de från norsk sida till besvarande uppställda principspörsmålen hörde, om landssvikslagstiftningen ägde konstitutionellt stöd av den s. k. Elverumsfullmakten och Konungens rätt att utfärda provisoriska anordningar eller av konstitutionell nödrätt. Då spörsmålet är av intern konstitutionell natur och icke kan bedömas från utredningens utgångspunkter, har det lämnats obesvarat. Det har av Andenæs och Thomas ansetts inkonsekvent, att under sådana förhållanden frågan om den norske strafflagens förändring utplågades till behandling. Anledningen till gränsdragningen är självfallet den, att tillämpningen av strafflagstiftningen på svenska medborgare tillika är en internationellrättslig fråga, vilket det konstitutionella spörsmålet ej är.

Om man bortser från Thomas' och än mer från Bonnevis artikel med dess sakliga framställning, hava kritikerna låtit argument mer eller mindre ersättas av personliga värdeomdömen; detta gäller även Hurwitz, vars kritik huvudsakligen utmynnar i att utredningens resultat på alla punkter är »orimligt» eller dylikt. Ett annat exempel utgör kritikernas betoning av att utredningen »finansierats av norska landsvikerretsar» (Andenæs, Blom, Nordhus och Hurwitz). av Schjødts något elegantare uttryckt med »uppdragets suggestiva kraft». I övrigt är ett genomgående drag i kritiken (särskilt Andenæs's, Hurwitz' och Schjødts) påståendet, att utredningen skulle brista i objektivitet eller fullständighet, och att däri skulle förekomma en mångfald oriktigheter, utan någon precisering av de punkter, där dessa brister

⁴ »Juris professor Stephan Hurwitz utlåtande i Högbroforsmålet», avgivet 1940. tryckt Ups. 1940.

skulle föreligga, långt mindre något förebringande av bevisning för samma påstående. Härigenom hava kritikerna förebyggt en vederläggning och gjort kritiken lätt för sig.⁵ Andenæs och Hurwitz använda till omväxling härmed metoden att tillskriva oss olika påståenden, som icke framställts, och att därefter uppvisa deras ohållbarhet; härtill återkommes i det följande.

Beskyllningarna för ofullständighet avse i allmänhet, dels att vi otillräckligt eller känslolöst redovisat tyska övergrepp och nazistiska ogärningar (Andenæs, Blom, Bonnevie, Nordhus, Schjødt), dels att de källor, som anlitats vid skildringen av de norska förhållandena, voro förbluffande och otillräckliga (Andenæs, Schjødt), dels att en genomgång icke skett av samtliga domar, åtalseftergifter och benådningar (Blom, Harris, Schjødt), dels att jämförelse icke gjorts med efterkrigsuppörelserna i andra ockuperade länder (Harris, Schjødt).

I första hand må erinras om utredningens omfattning, preciserad i dess fullständiga titel: »Utredning angående den norska rättsuppörelsen med särskild hänsyn till svenska medborgare.» Uppgiften har heller icke varit att undersöka, huruvida de norska domstolarna i dessa fall tillämpat norsk lag riktigt — annat har icke ens ifrågasatts — utan att bedöma den norska förräderi- och landssvikslagstiftningens förhållande till den internationella rätten. För detta ändamål erfordras icke någon undersökning av domar, som fällts över norska medborgare; hade utredningen in-

⁵ ANDENÆS och SCHJØDT göra gällande, att A. i ett fall felciterats. A. har anfört:

»Så småningom har nog också den åsikten blivit tämligen utbredd, att det hade varit klokare att redan från början begränsa uppörelsens omfattning, så att man t. ex. avstått från åtal mot passiva NS-medlemmar. Det är emellertid uppenbart, att detta inte hade varit praktiskt möjligt. Ingen regering hade år 1945 eller 1946 kunnat genomföra en amnesti för NS-medlemmar» (Kurs, av A.)

I utredningen anföras, att landssvikslagstiftningen på anförda skal kan betraktas såsom en amnestilagstiftning, varefter tillägges:

»Det må tillfogas, att det heller icke synes sannolikt, att man under ockupationstidens och frigörelsens upphetsade stämningar skulle hava funnit någon anledning för lagstiftningsåtgärder, vilka skulle åsyftat och inneburit en mildare behandling av landsförrädare, än den i strafflagen stadgade. Detta bekräftar av Andenæs' uttalande, att det visserligen [jfr ovan] varit klokare, om man avstått från åtalen mot dem, som endast gjort sig skyldiga till passivt medlemskap av Nasjonal samling, men att ingen regering hade år 1945 eller 1946 kunnat genomföra en amnesti för NS-medlemmar.»

⁶ Bonnevie anmärker, att norska regeringen i London kallats »exilregering», en sedvanlig folkrättslig beteckning, som exempelvis nyttjas även i GUSTAF ANDERSSON i Rasjön, Från bondetåget till samlingsregeringen, sid. 266. Schjødt finner det komprometterande, att ett längre citat ur Castbergs artikel i Statsvetenskaplig tidskrift 1946, vilket anförs såsom bevis, satts med petit!

lett sig därpå, skulle klagomålen om inblandning i norska angelägenheter möjligen haft något berättigande.

Såsom i responsum understrukits hava vi eftersträvat en lidelsefri redovisning av händelseförloppet utan ställningstagande till norska meningsbrytningar och sålunda avstått från värdeomdömen av det ena eller andra slaget. Om storheten i det norska fosterlandssinnets motståndskraft under krigets och ockupationens påfrestningar lär vi i vårt land endast finnas en mening. Men vid ett sådant efterhandsbedömande, som efterkrigsuppörelsen utgör, är frihet från sym- och antipatier och över huvud från känslomässiga reaktioner förutsättningen för ett objektivt och sakligt riktigt omdöme. Detta synes bekräftat av kritikernas omu mer än ett decennium efter frigörelsen anmärkningsvärt affektbetonade debattinlägg.⁷

Det har vidare icke av kritikerna visats, att något rättsligt betydelsefullt förhållande utelämnats; flera kritiker (Blom, Nordhus, Harris, Schjødt) göra för övrigt gällande, att redogörelsen i olika delar är opåkallat vidlyftig. I fråga om efterkrigsuppörelser i andra länder, varom enligt Schjødt »ikke et ord» förekomme, hava de ledande rättsfallen redovisats, något som varit tillräckligt, enär svenska medborgare såvitt känt icke blivit föremål för liknande juridiska efterkrigsaktioner i dessa länder. En av Harris med kursivstil framställd anmärkning, att ett belgiskt prejudikat från första världskriget förbigåtts »i taushet», ter sig egendomlig i betraktande av att det, med källhänvisning, omtalas på sid. 109. Vad slutligen källorna för skildringen av händelse- och opinionsutvecklingen i Norge angår hava dessa så gott som utslutande utgjorts av officiella redogörelser och icke NS-anslutnas eller NS-sympatisörers skildringar; endast på några punkter hava faktiska och obestridda uppgifter hämtats ur framställningar från dylikt håll.

Den norska strafflagens förräderistadgande förutsätter för sin tillämplighet, att gärningen är begången »under krig, hvori Norge deltagit, eller med sådan Krig for Øie». I folkrätten avses med krig dels förklarad krig med eller utan vapenskipte, dels vapen-

Nordhus, Harris och Schjødt yrka på »ro kring retsoppgjøret» och den »vare talar om sin vilja att glömma de gärningar, för vilka deras meningsbrytande dömts. Vore straffen berättigade, hade de dömda genom avtjänandet sonat sin skuld och tarva icke någon ytterligare förlåtelse; anse de som oskyldigt dömda, saknas varje berättigande att neka dem att arbeta för sin rehabilitering.

skifte, som åtminstone någon deltagare påstår utgöra krig.⁸ Neutralitetsförsvaret utgör däremot enligt 1907 års Haagkonvention icke krig i folkrättslig mening. Antager man, att den norska strafflagens krigsbegrepp sammanfaller med folkrättens,⁹ blir oppgiften att besvara, om Norge var i krig och i jakande fall när kriget upphörde. Enligt utredningen var Norge i krig med vapensifte, till dess norska krigsmakten enligt avtal, ingånget av norska överkommandot på regeringens uppdrag, nedlagt vapnen och demobiliserats. Därefter förelåg ett ouppsägbart vapenstillestånd, avsett att omfatta norskt landterritorium intill stormaktskrigets slut; formellt bestod däremot krigstillståndet fortfarande.

Diskussionen härom har av några kritiker ansetts kränkande. Schjødt och Blom finna den enbart löjlig och Nordhus anser saken klar »selv for de minste barna». Andenæs däremot anför, »att det en tid rådde ovisshet på denna punkt» och diskuterar frågan »Var Norge i krig?» på tre sidor i sin framställning »Rättsuppgørelsen i Norge» med jakande svar som resultat.

Spörsmålet är givetvis av avgörande betydelse för frågan om det subjektiva rekvisitet. Härvid måste i första hand beaktas det faktum, att den Nygaardsvoldska regeringen fört en pacifistisk politik och hävdad, att försvarets enda uppgift var att värja neutraliteten och i möjligaste mån hindra neutralitetskränkningar, men att det vore orimligt att insätta försvaret mot en stormakt, som ville erhålla fötteste i landet. Med denna regeringens ofta uttalade uppfattning överensstämmer ordalagen i den framställning, som chefen för de norska trupperna i Nord-Norge generalen Fleischer — senare exilregeringen följaktlig till England — den 4 juni gjorde till regeringen: »Norges utenrikspolitikk i stormaktskrigen er

⁸ Jfr 1949 års Genèvekonventioner angående skydd för krigets offer. Söl nr:is 14—17/1953.

⁹ På denna punkt har jag, såsom anmärkts i utredningen, kommit till annat resultat än mina båda folkrättskolleger. Jag har sålunda förmenat, att krigsförräderi rimligen bör tolkas i anslutning till det folkrättsliga begreppet »war treason». 1949 års Genèvekonventioner gälla icke vid krigstillstånd, som ej innebära vapensifte; Koreastriderna, vilka icke voro krig i folkrättslig mening, ansågos å andra sidan möjliggöra en tillämpning av förräderistadganden; och i domen över Quisling uttalas, att krigstiden skulle anses intrada från det ögonblick, »kamphandlingar» öppnades, varav synes följa, att den upphörde med fiendligheternas inställande och demobiliseringen. Andenæs framställer — oriktigt — denna mening såsom utredningens.

Bonnevie däremot återger utredningen riktigt: »Et vesentlig utgangspunkt for de svenske forfattere er, at Norge ikke lenger var krigsskueplass etter overenskomsten i Trondheim 10. juni 1940 om at samtlige norske stridskrefter skulle legge ned vapnene og ikke igjen skulle gripe inn overfor Tyskland og dets forbundne. Det innrømmes at det folkerettslige allikevel bestod krigstilstand mellom Tyskland og Norge, da den norske regjering utenfor landets grenser medvirket til de alliertes seier og Norges frigjøring.»

neutralitet... Norge har verget nøytraliteten med alle til rådighet stående midler -- overensstemmende med sine folkerettslige forpliktelser. Kampen er ikke lykkedes.» För dem, som trodde på regeringens pacifism, kunde det med skäl vara svårt att föreställa sig samma regering förvandlad till krigsdeltagare — den pacifistiska åskådningen, uttryckt i symbolen »det brukne gevær», har val sin prøvostund vid angrepp. Konungens proklamation vid avfärden till England var, såsom den nye överbefälhavaren Ruge utsordad, icke entydig, och skälet därtill synes hava varit, att den skulle förena vissa regeringsmedlemmars defaitism med hans yrkande på fortsatt strid från engelskt territorium. Därtill kommer det i Trondheim ingångna avtalet, vilket rubricerats såsom »Abkommen» och icke såsom de lokala överenskommelserna »Kapitulationsverhandlung»; i avtalet stadgades, att »die gesamten norwegischen Streitkräfte legen die Waffen nieder und werden sie während der Dauer des gegenwärtigen Krieges nicht wider gegen das deutsche Reich oder dessen Verbündete eingreifen». Då avtalet ingicks under hänvisning till regeringens befallning om fiendligheternas inställande, ägde det icke blott militär karaktär. Det betraktades också allmänt såsom både ett kapitulations- och ett defintivt stilleståndsavtal, vilket utslöt vidare krigshandlingar i Norge. »Sommaren 1940 var det», för att åter citera Andenæs, »alls ingen ovanlig uppfattning, att kriget mellan Norge och Tyskland egentligen upphört i och med kapitulationen i Norge, och att norrmän som fortsatte kampen i utlandet var att betrakta som frivilliga, som inte formellt representerade Norge». Denna mening uttalades sålunda av stortingets folkrättskonsulent och i sakkunnigutlåtande av en regjeringsadvokat. Att »krigen var slutt» var uppenbarligen också den poulära meningen¹⁰ i Norge.

Det vill synas, som om en liknande uppfattning härskade också på tyskt håll, även om åtskilliga inkonsekvenser i sak och i tid kunna påvisas, vilka giva stöd åt en annan mening. Tvenne fakta kvarstå dock: frigivandet av de norska krigsfångarna och avståndet från tillämpning av krigsbytesreglerna på det norska handelstonnaget utgöra starka belägg för uppfattningen, att kriget ansågs avslutat i Norge.

¹⁰ Till stöd därför och liknande uppgifter om folkopinionen och faktiska förhållanden återopas i utredningen, bland mycket annat, uttalanden av biskopen Berggrav. Detta föranleder Schjødt till den humoristiska (?) anmärkningen, att »ikke engang biskopen selv anser seg vel for en autoritet på dette fædtske område» (= folkerettslige spørsmål).

I Sverige uttalade både utrikes- och statsministrarna samma mening: »Norrmännen hade nedlagt vapnen och kriget i Norge hade därmed i realiteten upphört.» Norska regeringen betraktades icke vidare såsom krigförande, de i Sverige internerade norska trupperna hemsändes utan beaktande av norska regeringens härför uppställda villkor och transitering av militär personal och krigsmateriel medgavs. Hurwitz' uttalade, att det vore »misvisande» att påstå, att svenska medborgare dömts för »landssvik» under krig, utfört vid en tid, då enligt svensk uppfattning »kriget i Norge upphört», är sålunda oriktigt; hans resonemang på denna punkt förutsätter, att de åtalade gärningarna begåtts efter 1943.

Det är väl känt, att uppfattningen så småningom förändrades. I utredningen har ockupationstiden ansetts kunna indelas i tre skeden. Det första omfattande tiden till den 25 september 1940, då samarbets- och förhandlingsvilja i syfte att hålla samhällslivet i möjligast orubbade gång präglade de hemmavarande norska organens politik. Sedan riksrådsförhandlingarna nämnda dag strandat på tyska krav på en långtgående medverkan av Nasjonal samling i det tänkta organet, följde ett andra skede, karaktäriserat av tysk inblandning i norsk politik, i det NS förklarades vara enda tillåtna parti och de övriga förbjödos,¹¹ varvid NS uppenbart kunde tillgodoräkna sig den bland medborgarna vunna insikten om vänsterpartiernas ansvar för försvarets tidigare nedbrytande.¹² Under detta skede synes en viss förvirring hava rått, påverkad av ovissheten, om man skulle söka behålla mesta möjliga norskt inflytande i administrationen eller övergå till passivt motstånd, ett dilemma som för övrigt förutses i 1949 års civilkonvention art. 54. När det tredje skedet, motståndets tid, kan anses hava inträtt, är vanskligt att avgöra. I utredningen har förändringen, med stöd av norska källor, antagits kunna sammanställas med Sovjetrysslands inträde i kriget, hemma-kommunisternas härav föranledd övergång från tyskvänlig till tyskfientlig politik med tillgripande av sabotage och våldshandlingar som kampmedel, samt krigslyckans för Norge hoppgivande vändning genom tyskarnas börjande militära motgångar. Först 1943 synas hemmafronten och London

¹¹ Andenæs har ondgjort sig över att i utredningen talas om »de [av tyskarna] förbjudna partiernas medlemmar», vilket uttryckssätt skulle visa på motsättningen till NS betraktas såsom en strid mellan politiska partier i annat sammanhang nyttjas uttrycket »de [av regeringen] förbjudna organisationerna», i båda fallen sålunda ett enkelt konstaterande av faktum.

¹² Även omnämmandet av dessa förhållanden har irriterat Andenæs. Blom-Nordhus och Schjødt. Häremot må endast genmälas, att de äro fakta, vilka icke upphävas av att de återopats i NS-agitationen. De voro väl kända både i England och Tyskland och ingingo efter vad numera är bekant i dess ledars kalkyler om invasion i Norge.

operationen hava börjat acceptera våldet såsom motståndsmedel, samma år arresterades de norska officerarna och fördes i krigsfångenskap till Tyskland, varjämte Sverige tillkännagav transiteringstrafikens avbrytande under hänvisning till att svenska regeringens förväntningar icke infriats om »ett fullständigt upphörande av striderna i Norge och en viss pacifiering för det norska folket».

Vid bedömandet av förräderiparagrafens tillämpning å svenska medborgare har det i utredningen funnits rimligt och naturligt, att dessa med avseende å insikten om krigstillståndet, och därmed i fråga om det subjektiva rekvisitet, i vart fall böra äga återopa svenska regeringens uppfattning därom. I den mån deras handlingar ägt rum före 1943 års konstaterande av situationsförändringen synes man sålunda från svensk sida kunna resa ett välgrundat anspråk å deras frikännande för förräderi.

Förräderistadgandet i norska strafflagen § 86 avser, förutom den, som här vapen mot Norge eller »svekker Norges... stridslyne», också den, som »yder fienden bistånd i råd eller dåd». Det till IV Haagkonventionen fogade lantkrigsreglementets reglering av ockupationsmaktens ställning i det ockuperade landet har till syfte att i minsta möjliga mån rubba befolkningens levnadsförhållanden och samhällslivet över huvud. Det åligger därför ockupationsmakten att upprätthålla allmän ordning och säkerhet och bestående rättsreglering samt att svara för befolkningens försörjning, samtidigt som ockupanten är utrustad med extraordinära befogenheter i form av lagstiftnings-, beskattnings- och rekvisitionsrätt m. m. Förutsättningen för att ockupationsmakten skall kunna fylla sina angivna uppgifter är, att det föreligger en lydnessplikt för befolkningen, så att denna iakttagit liknande lojalitet mot ockupationsmaktens angivna åtgärder som mot den egna statsmaktens och icke avvaktar och utnyttjar varje tillfälle att försvara eller hindra hans arbete.¹³ Förhållandet mellan ockupanten och befolkningen är alltså folkrättsligt reglerat.

¹³ Jfr SMITH i British Year Book of International Law 1944, sid. 151 och 154. »So far from living on the country, the first task of the occupying army is now to feed a starving population and to supply it with a hundred other necessities.» »The occupant is under a positive obligation to enact such laws as may be necessary for the good government of the territory which he controls.» I general Alexanders proklamation nr 1 angående Sicilien stadgades i full överensstämmelse med folkrätten: »All persons in the occupied territory will obey promptly all orders given by me or under my authority and must refrain from all acts hostile to the troops under my command or helpful to our enemies, from all acts of violence, and from any act calculated to disturb public order in any way.»

Detta har bestritts av Andenæs och Hurwitz. De förmena, i anslutning till en i utredningen återgiven äldre uppfattning, som anförts i engelsk doktrin och som även framfördes från småstatshåll vid lantkrigsreglementets tillkomst, att ockupationen allenast utgjorde ett faktiskt maktförhållande och att Haagkonventionen endast innebure makternas åtagande att begränsa sin maktutövning. Denna mening är emellertid underkänd av flertalet folkrättsauktoriteter.¹⁴ Den har heller icke eljest vunnit anslutning i vare sig norsk doktrin eller praxis, där man tvärtom med styrka gjort gällande, att ockupantens maktutövning och förhållande till ockupationsområdet vore folkrättsligt reglerade. Denna uppfattning torde ock numera, efter 1949 års Genèvekonvention, få anses allmänt godtagen. Vid dess tillkomst hade småstaterna övergivit sin tidigare position och eftersträfvade fullständigast möjliga reglering av ockupantens skyldigheter och rättigheter i avsikt att begränsa befolkningens lidanden; åtskilliga nya bestämmelser av dylik art gåvos också i detta syfte. Då denna senare ockupationsreglering bygger på och kompletterar lantkrigsreglementets, är därmed också underkänd Hurwitz' mening, att det totala kriget skulle hava ändrat karaktären av ockupantens och befolkningens inbördes rättsställning.

Av angivna förhållanden har i utredningen dragits slutsatsen, att sådana förbindelser med ockupanten icke kunna folkrättsenligt kriminaliseras, som äro av rent civil natur och därför icke kunna innebära något bistånd åt fienden, som strider mot befolkningens av folkrätten skyddade trohetsplikt mot sin lagliga regering. De norska kommentatorerna av § 86 (Schweigaard, Kjerschow och Skeie) hava också enstämmigt uttalat, att det bistånd, som stadgandet vill drabba, skall avse att på något sätt tjäna fiendens militära kraftutveckling. Vår mening återgives av Andenæs sålunda, »att profitörer enligt betänkandet [borde] ha ett obetingat krav på straffrihet». Blom åter har uppfattat utredningen så att grövre profitörer skulle kunna straffas, däremot icke »ej särskild krigsviktig profitörvirksomhet». I verkligheten hava vi icke behandlat krigsprofitörernas fall; i utredningen göres gällande, att svenska regeringen var folkrättsligt befogad att giva protektion åt en svensk kvinna, som i Norge dömts för krigsförräderi, bestående i att hon från en av henne driven mindre teknisk fabrikation sålt surrogatljus bland annat till ockupationsmakten genom nor-

¹⁴ Se även redogörelsen hos J. SUNDBERG i NTfIR 1957, sid. 231 ff.

ska mellanhänder. Det hävdas, att en dylik, normal affärsrörelse är tillåten;¹⁵ det må dock här tilläggas, att det även synes svårt att inse på vad sätt en dylik tillverkning skulle innebära »grovere former av økonomisk udnyttelse af landets fortvivlede situation», vilket enligt Hurwitz skall vara det ekonomiska »landssvikets» innebörd.

För att förlika den norska efterkrigsuppgörelsen med folkrätten har av uppgörelsens anhängare gjorts gällande, att det visserligen skulle vara tillåtet att underkasta sig ockupantens rekvisitionsrätt i fråga om varor och tjänstbarheter, men att frivilliga avtal om samma slags nyttigheter drabbades av förräderistadgandet. Argumentationen upprepas nu av Blom, Schjødt, Hurwitz och Thomas, av den sistnämnde dock med modifikationen, att det vore en väsentlig skillnad »mellom den omstendighet, at eldre bedrifter fortsatte sin virksomhet, med Tyskland som avtager, og grunnleggning av nye bedrifter hvis eneste stiftelsegrunnlag og arbeidsgrunnlag var leveringer til Wehrmacht eller andre tyske organisasjoner, og hvis beveggrund var profitbegær eller ønske om å støtte fienden». Härtill må anmärkas, att med denna distinktion skulle den svenska kvinnan ej indragits i uppgörelsen. Blom uttalar tillika, »at opprettholdelsen av ordinær forretningvirksomhet» icke vore straffbar »med mindre det gjelder særlig krigsviktige ydelser», något som synes svårt att tillämpa å surrogatljus.

Syftet med distinktionen mellan tillåten underkastelse och otillåten frivillighet har angivits vara, att i förra fallet ockupantens arbetsmöjligheter och krigsansträngningar skulle väsentligt sinkas, om den »hver eneste gang den skulle ha noe utført måtte kreve dette etter lantkrigsreglementet med utferdigelse av pålegg». Såsom i utredningen anförts är distinktionen värdelös, enär ett dylikt passivt motstånd omedelbart kunnat mötas med ett generellt »pålegg»,¹⁶ genom vilken enkla åtgärd enligt distinktionen lydadsplikten skulle aktualiserats och § 86 sättas ur funktion. Den uppfattning, som i utredningen hävdas, härskade också till en början i Norge, där militära flygplatser iordningställdes, krigsindustrier drevos för tysk räkning och ockupationsmakten vid begäran om civil arbetskraft, t. o. m. till militära arbeten, av de norska myndigheterna hänvisades till de vanliga arbetsförmedlingsorganen. Bristen i balans vid efterkrigsuppgörelsen torde väl karakteriseras därav, att norska kvinnor, som tjänstgjort i tyska Röda

¹⁵ Enligt Thomas hade hon »tjent godt på salg til norske forbrugere i de sidste okkupasjonsår» — hon lämnade Norge i maj 1944.

¹⁶ Jfr general Alexanders proklamation, citerad ovan not 13.

korset, erhållit upp till treårigt fängelsestraff med den av Andenæs såsom riktig betecknade motiveringen, »att en sjukvårdssoldat i krig är lika viktig som en vanlig soldat och att detsamma måste anses gälla om en kvinnlig sjukvårdare». Förhållandet bekräftas av Bonnevies uttalande, att en dylik uppgörelse »nödvedigvis må i noen grad ta farve av den vredesaksjon som landssvik og landssvikt skaper i et fritt folk». Den mentalitet, som behärskade uppgörelsen, torde icke bättre kunna belysas än genom återgivandet av art. 18 al. 3 i 1949 års, även av Norge biträdde rödakorskonvention: »Ingen må i något fall ofredas eller dömas för att ha vårdat sårade eller sjuka», d. v. s. den länge sedan erkända folkrättsliga grundsatsen: »hostes, dum vulnerati, fratres.»¹⁷

Bestraffandet av enskild person på grund av frivilligt avtal med ockupanten om tillhandahållande av varor eller tjänstbarheter viljar enligt en från norsk sida hävdad uppfattning på åskådningen, att straffet avser »den mangel på motståndsvilje han har vist ved å utføre et arbeid før han fikk et klart pålegg om det». Enligt Hurwitz innehåller citatet »ett af det foreliggende skrifts¹⁸ mest urimelige postulater». Andenæs gör i stället gällande, att de dömda blivit straffade för bistånd till fienden, icke för bristande motstånd; detta synes svårt att förena med straffet för frivillighet och straffrihet för rekvisitions fullgörande av en och samma slags prestation, när den måste inneburi samma faktiska bistånd i båda fallen. Någon legal skyldighet till passivt motstånd kan i vart fall icke folkrättsligt godtagas. Lantkrigsreglementets och Genèvekonventionens ockupationsregleringar vila på uppfattningen om en lojalitets- och lydnadsplikt för befolkningen, korresponderande med ockupantens skyldigheter att i möjligaste mån hålla samhällslivet i gång. Ett passivt motstånd från befolkningens sida skulle försvåra eller omöjliggöra denna uppgift och går därför icke att förlika med sagda regleringar; ett dylikt motstånd kan utan tvekan av ockupanten straffbeläggas. Den folkrättsliga regleringen kan icke antagas vara till den grad inkonsekvent, att befolkningen inom ockupationsområdet skall kunna av sin lagliga regering straffas för handlingar, vilka ockupanten enligt ockupa-

¹⁷ Även må nämnas, att i efterkrigsuppgörelsen en tysk medborgare Dreischler, domicilierad i Norge, straffats för förräderi mot Norge genom att han gjort krigstjänst för Tyskland! Jfr den klart motsatta ståndpunkt HD under återopande av folkrätten intagit i NJA 1946: 65 (von Herder).

¹⁸ Citatet är hämtat från ROED, Norsk Retstidende 1946, sid. 71 f.!!

tionsregleringen äger rätt att fordra av samma befolkning, likaledes under straffansvar. Så är heller icke förhållandet, såsom bland annat framgår av ett betydelsefullt amerikanskt rättsfall, State of Netherlands v. Federal Reserve Bank, vari uttalas, att exillagstiftning »intended to interfere with the occupant's legitimate rule should not be given effect».¹⁹ Endast i ett hänseende har det passiva motståndet folkrättsligt stöd: enligt 1949 års konvention art. 54 må icke ockupanten »i något avseende tillämpa sanktioner eller vidtaga tvångs- eller diskriminerande åtgärder mot [offentliga ämbets- eller tjänstemän eller domare] på den grund att de av samvetsbetänkligheter underlåta att fullgöra sina tjänsteåligganden».

Andenæs vill vederlägga uppfattningen om befolkningens folkrättsenliga lydnadsplikt med hänvisning till att en krigsförande bör kunna uppmana ockupationslandets lika väl som fiendelandets befolkning till uppror och motstånd utan att göra sig skyldig till folkrättsbrott. Påståendet är i och för sig riktigt, även om det kan ifrågasättas, huruvida satsen äger tillämpning också efter det avtal träffats om fientligheternas definitiva inställande å norskt territorium. Andenæs återopar vidare, att partisankrig blivit folkrättsligt skyddat, när enligt 1949 års krigsfångekonvention art. 4 medlemmar av organiserade motståndsstyrkor på ockuperat territorium skola behandlas som krigsfångar, »om de fyller vissa angivna villkor». Även detta påstående är riktigt, och det har heller icke bestritts. Men villkoren kunna icke förbigås. De innehålla, att motståndsstyrkorna skola bära ett bestämt och på avstånd igenkännligt utmärkande tecken, att de skola bära sina vapen öppet och att de vid sina operationer skola iakttaga krigets lagar och bruk. Hemliga motståndsrörelser med sabotage, mordbrand och mord (»likvidationer») som stridsmedel fylla icke dessa krav och hava heller icke vunnit erkännande i 1949 års konvention; vid den tidpunkten hade även västmakterna färsk erfarenheter av ockupationsproblemen. Andenæs upprepar slutligen sitt likställande av spionage och hemliga motståndsrörelser: båda skulle utgöra folkrättsligt tillåtna krigsmedel men utan folkrättsligt skydd. Jämförelsen är falsk: dels är spionage i lantkrigsreglementet både medgivet och reglerat, dels utföra spioner icke några våldshandlingar. Det föreligger icke något folkrättsligt hinder mot organiserande av hemliga motståndsrörelser, men vid insättandet skola de iakttaga folkrättens regler. Någon befogenhet för den

¹⁹ Anförd av J. SUNDBERG, i NTFR 1957, sid. 242 ff.

lagliga regeringen att ålägga befolkningen aktivt eller passivt motstånd låter sig icke förlika med ockupationsreglerna.

Därmed möter problemet om den lagliga regeringens lagstiftningsmakt inom ockupationsområdet. I utredningen har hävdats dels att två stridiga lagstiftningsakter icke kunna på en gång tillämpas inom ett och samma område, varför ockupationsmakten icke kan ingripa på den lagliga statsmaktens område och denna icke på ockupationsmaktens, dels att utövandet av regeringens lagstiftningsmakt därjämte begränsas av den allmänna rättsgrundsatsen, att en lag icke kan förplikta andra än dem, för vilka den blivit effektivt kungjord; i följd härav kan en exilregerings skärpande strafflagstiftning i princip icke folkrättsenligt tillämpas å därmed avsedda handlingar, begångna innan den återfått makten över ockupationsområdet.

Den förra grundsatsen bestrides direkt endast av Hurwitz,²⁰ varemot i senare hänseendet har anförts (Blom), att ett kungörande icke vore erforderligt enligt norsk rätt²¹ — 1944 års landssvikslagstiftning hölls för övrigt hemlig — utan avgörande vore endast, om gärningsmannen varit medveten om rättsstridigheten. Tillika har anförts (Harris, Thomas), att allmänna rättsgrundsatser vore något alltför obestämt för att kunna åberopas såsom rättsskälla.

Till frågan om landssvikslagstiftningens retroaktiva natur skall jag nedan återkomma men, därest den äger tillbakaverkande kraft, kan gärningens rättsstridighet icke åberopas utan att man råkar in i ett regelrätt cirkelresonemang: »Varför straffas gärningen? Därför att den är rättsstridig. Varför är den rättsstridig? Därför att landssvikslagstiftningen belagt den med straff.» För att skenbart komma ur denna cirkel har man i samma lagstiftning, ej i strafflagen, gjort tillägget, att gärningen är rättsstridig, när den är otillbörlig. Därmed har man infört ett till bedömarens knutet subjektivt element, vilket skall möjliggöra, att helt likartade gärningar äro straffria, om de vidtagas under ett ockupationsstadium icke under ett senare, och utan varje objektivt fastställt av tidsgränsen för förvandlingen.

²⁰ Jfr J. Sundberg i NTFR 1957, sid. 247: »Statspraxis hos de följande militärmakterna sekunderad av en auktoritativ modern doktrin hava såväl förklarar exilregeringen avskuren från att giva sina lagar tillämpning på det ockuperade området. Se ock USA's Rules of Land Warfare, »A. The functions of the hostile government. Legislative, executive or administrative ... cease under military occupation or continue only in the sanction of the occupier.»

²¹ Kungörelse av den norska riksdagen om rättskraften för lagar som utgås av Stortinget, NTFR 1944, sid. 2.

Enligt den internationella domstolens statuter skall domstolen tillämpa allmänna, av de civiliserade folken erkända rättsgrundsatser. Till dessa hör enligt art. 7 i Europakonventionen angående de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna — biträdd av Norge — att ingen må fällas till ansvar för någon gärning eller underlåtenhet, som vid tidpunkten för dess begående icke utgjorde ett brott enligt inhemsk eller internationell rätt; ej heller finge högre straff utmätas än som vore tillämpligt vid tidpunkten för den brottsliga gärningens begående — det hör till den Hurwitzska kritikens bild, att han anser »en tilbagevirkning for-svarlig» under förhandenvarande omständigheter.²² Har svensk medborgare dömts i strid mot angivna grundsats, föreligger uppenbar déni de justice. Vad det av Hurwitz likaledes bestridda publicitetskravet angår, må blott erinras, att enligt art. 65 i 1949 års civilkonvention — jämväl biträdd av Norge — av ockupationsmakt utfärdade strafföreskrifter icke få givas retroaktiv verkan och icke heller få träda i kraft, förrän de kungjorts och bragts till befolkningens kännedom på dess eget språk. Det synes egendomligt, om en utländsk medborgare inom ockuperat område icke skulle kunna ställa samma anspråk på den lagliga regeringens lagstiftningsakter.

En av kritikerna (Harris) har anført, att Londonregeringens lagar måste gälla i samma utsträckning för svenskar, vilka uppehöll sig i Norge under ockupationen, som för norrmännen. Folk-rättsstridighet skulle uppkomma »först dersom de svenske statsborgerne ble behandlet på en annen og strengere måte enn de norske under tilsvarende situasjoner.» Påståendet är oriktigt; såsom av ett flertal internationella avgöranden framgår, kan en folk-rättsstridighet föreligga, även om utlänning behandlats efter samma bestämmelser som medborgaren, därest nämligen dessa bestämmelser icke svara mot folkrättens krav.

En mera vagande invändning (Blom, Schjødt) är, att varken norska regeringen eller befolkningen kunde vara bunden av ockupationsreglerna, sedan tyskarna kränkt dem genom att blanda sig i den norska rikspolitiken, sökt avsätta Konungen och den lagliga regeringen, samt velat omstörta författningen, o. s. v. Det är uppenbart, att någon som helst lydnessplikt icke föreligger i dylika fall och att en medverkan till sådana åtgärder, som enligt

²² Jfr A. S. v. i NTFR 1957, sid. 239: »Argumentationen läser emellertid tydligt ut sig själv som att bestrida för inbörden av satsen »nulla poena sine lege». Även om det är icke någon inskränkning i själva principen kan

norska strafflagen voro kriminaliserade, förty ej heller kan stöd-
 das på en dylik plikt utan förblir straffbar. Därigenom påverkas
 dock ej, såsom Hurwitz vill göra gällande, i och för sig lydnds-
 plikten mot ockupantens folkrättsenliga maktutövning inom om-
 rådet. Eljest skulle till befolkningens kännbara nackdel det kaos
 skapas, som ockupationsreglernas syfte är att förebygga. Väsent-
 ligare är, att de tyska folkrättskränkningarna givetvis berättigade
 norska regeringen till repressalieåtgärder. Denna synpunkt kunde
 med fog åberopas till stöd för inkallelser av demobiliserade offi-
 cerare till krigstjänst och för återupptagna krigshandlingar å
 norskt territorium i strid mot överenskommelsen om vapenned-
 läggelsen, liksom för igångsättandet av ett partisankrig, men näp-
 peligen för åsidosättande av erkända krigföringsregler och än
 mindre för ett utnyttjande av lagstiftningsmakten till framtving-
 ande av ett passivt motstånd från befolkningens sida mot ockupa-
 tionsmaktens folkrättsenliga åtgärder.

De i det föregående berörda frågeställningarna sammanhånga
 emellertid intimt med spørsmålet, om landssvikslagstiftningen äg-
 de sådan retroaktiv karaktär, som strider mot de numera i 1949
 års civilkonvention och i Europakonventionen upptagna rätts-
 grundsatzerna. Denna fråga besvarar Undén helt nekande och av-
 viker sålunda i varje fall på denna punkt från Hurwitz, som utta-
 lar, att situationen »sprængte alle normale forudsætninger for
 gennemførelse af idealet om forudgående nøje normering af ger-
 ningsindhold og retsfølger». Andenæs konstaterar, att lagstift-
 ningen medförde en utvidgning av straffbarheten och straffor-
 merna förlust av medborgerligt förtroende och böters användning
 såsom tilläggsstraff, Thomas anför, att lagstiftningen »förhöyet
 maksimumbeløpet for bot og innførte nye straffebestemmelser om
 rettighetstap», och Schjødt finner bestämelsen om solidariskt
 skadeståndsansvar för NS-medlemmar hava »unektelig mer ka-
 rakteren av straff enn av erstatning». Att affärsförbindelser med
 ockupationsmakten endast med pressning kan fas in under för-
 råderistadgandet synas både Thomas, Blom och Hurwitz medgiva.
 ehuru de anse en sådan utvidgande tillämpning under omständig-
 heterna tillåtlig.

Spørsmålet om den retroaktiva karaktären belyses och besvaras
 av följande fakta: Genom provisorisk anordning 1941 infördes
 dödsstraff för landsförräderi, vilket forut icke gällde. 1942 straff-
 belades medlemskap av Nasjonal samling, som var en av de

som dittills icke varit förbjuden — varvid såsom straff infördes
 förlust av medborgerligt förtroende och bötesmaximum i dessa
 fall höjdes från 10 000 till en miljon kronor. 1943 slopades även
 detta maximum och infördes en särskild, vidgad konfiskationspå-
 följd. 1944 straffbelades understöd, som lämnats de förbjudna or-
 ganisationerna efter den 8 april 1940; vidare infördes begreppet
 ekonomiskt »landssvik», avseende affärsverksamhet, som frivil-
 ligt inletts med fienden eller i följd därav utvidgats eller medfört
 otillbörlig vinst;²³ solidariskt skadeståndsansvar ålades de dömda
 för förluster, som de förbjudna organisationerna vållat; vid bris-
 tande tillgång till gäldande av konfiskations- eller skadestånds-
 belopp var den dömdes make ansvarig,²⁴ såvida denne ej avbrutit
 samlevnaden, dock senare med möjlighet till viss begränsning, om
 maken styrkte en »fast nasjonal holdning» under kriget.

För att undgå slutsatsen, att angivna förhållanden innebära re-
 troaktiv lagstiftning genom att dels straffskärpningar skett, dels
 normal ekonomisk verksamhet förklarats utgöra bistånd åt fienden,
 har det gjorts gällande, att landssvikslagstiftningen i vart fall
 såtillvida vore av amnestinatur, att egentligen strafflagens förrä-
 deristadgande bort tillämpas men att en mildare bedömning möj-
 liggjordes genom sagda lagstiftning. Undén har uttalat sin anslut-
 ning till denna mening. De kvinnor, som gjort sig skyldiga till
 surrogattjustillverkning eller medlemskap av NS med verksamhet
 att insamla medel för att bereda lantvistelse åt behövande, hade
 sålunda egentligen förtjänt en frihetsförlust av mellan tre år och
 bystid; 25 000 kronor i böter och 160 000 kronor i konfiskation för
 ljustillverkningen samt 1 350 000 kronor i böter och skadestånd
 för medelinsamlingen till lantvistelse åt behövande skulle sålunda
 inneburit generösa straffeftergifter! Amnestikonstruktionen för-
 utsätter för sin möjlighet, att de till London undkomna normmän-
 nen skulle under krigets och exilens pressning hava ansett lands-
 svikslagstiftningsarbetets uppgift vara icke att bekämpa tyskarna

²³ »Landssvik» gör gällande, att »landsförräderi» och — enligt Bonnevie »det
 uttryck som brukas i de olika språkliga variationerna». Jfr häremot BRÖGGER, Lov og Rett,
 om Landssvikslovgjørelsen, författad av Keilhau, vari anføres om förhållan-
 den mellan förräderistadgandet och landssvikslagstiftningen: »I realiteten
 betecknar ordet landssvikslovgjørelsen at der ble reist tiltale i en stor række
 saker som ikke var blitt påtalt dersom denne anordning ikke var blitt gitt.»
²⁴ Jfr Landssvikslovgjørelsen, Wibeles protest 1808 till den ryske generalguver-
 nören att enligt svensk rätt ingen kan annars mans rätt förverka — ej man-
 nens hustru — ej gäldenären hustruens, i poetisk form återgiven i Rune-
 bergs skildring, Sjunde avdelningen i Svensk totalkrig 1947, sid 218 f.

genom att straffbelägga samverkan med dem utan att mildra straffen för de landsförrådiska landsmännen. En sådan historisk skrivning ter sig till innehållet åtminstone osannolik, något som ock stått klart för en av kritikerna (Schjødt), som förklarar sig »ikke svært uenig» med utredningen i kritiken därav.²⁵

Landssvikslagstiftningen har också ett annat anmärkningsvärt drag, som i utredningen ansetts innebära ett åsidosättande av rättsgrundsatsen, att lika skall behandlas lika. Från straff för bistånd hava sålunda generellt undantagits »arbetare», även sådana vilka genom arbetsförmedlingen erhållit anställning för anläggning av militära flygplatser eller uppförandet av militärbaracker eller vilka arbetat i krigsviktiga industrier; antalet dylika »tysk-arbeidere» var betydande — det torde legat mellan 150 000 och 250 000. Då ockupanten både enligt lantkrigsreglementet och civilkonventionen otvivelaktigt ägde kräva arbetskraft för dylika ändamål, är icke något att ur folkrättslig synpunkt anmärka. Där emot måste det antecknas såsom en inkonsekvens, att på sätt skett straffa arbetsledare men icke arbetare vid samma arbetsföretag och sålunda inskränka förlusten av medborgerligt förtroende med tillhörande rösträttsförlust till de förra. Ett jämställande av en dylik klasslag med vår SL 3: 5 (Andenæs) är missvisande; en arbetare är icke mindre erforderlig än en arbetsledare och en anställning genom arbetsförmedlingens försorg för arbetet ifråga angiver icke någon beroende ställning. De skäl, som åberopats för ansvarsfriheten — utrednings- och bevissvårigheter — äro så uppenbart svaga, att de, såsom i utredningen anföres, »giva åtminstone något stöd åt påståendena från uppgörelsens norska kritiker, att olikformigheten skulle ägt inrikespolitisk grund». Den indignation, som Andenæs, Blom, Schjødt och Harris med större eller mindre förvrängning av uttalandet ådagalagt i anledning av denna reflexion, rubbar icke det faktiska förhållandet av klassificeringens — av lagstiftaren enligt kritikerna oförutsedda — inrikespolitiska verkningar.

Den omständigheten, att svenska utrikesdepartementet under sin nuvarande ledning vägrat att använda sig av sin jus protectionis till sina landsmäns stöd, torde i detta sammanhang sakna större beviskraft. En politisk myndighet är icke någon domstol.

²⁵ ANDENÆS, vars i not 5 återgivna uttalande till fullo bekräftar kritiken, har i skriften Rättsuppgörelsen i Norge, sid. 18, anfört, att en mildring av förräderistrafen redan var möjlig enligt strafflagen § 58, i vilket fall en amnestilagstiftning ej ens skulle varit behövlig.

Och auktoriteten torde numera vara något angripen genom olika händelser, exempelvis utlämnandet av här internerad tysk och baltisk militär och konfiskationen av tysk privategendom utan annan ägarnas skuld än deras medborgarskap i en besegrad stat.²⁶ De svenska medborgare, som i förevarande sammanhang lämnats utan skydd, äro dessutom ingalunda de enda, för vilka ådagalagts liknande kallsinnighet. Även andra hava upprört svensk opinion, såsom fallen Raoul Wallenberg och Jane Horney samt de utplundringar av svenska medborgare och företag, som flerstädes fått opåtalat äga rum. Det är, enligt vad som upplysts av vederbörande ombud, att förvänta, att åtminstone ett av nu ifrågavarande fall kommer att hänskjutas till domstols prövning. I avvaktan därå torde Hurwitz' och Undéns gemensamma uppfattningar icke kunna tillmätas större auktoritetsvärde än andras i fråga om den norska efterkrigsuppgörelsens förenlighet med folkrätten och internationellt fastslagna rättsgrundsatser. Anses emellertid ett åberopande av svensk myndighet erforderligt, må hänvisas till överståthållarämbetets karakteristik av uppgörelsen i ämbetets yttrande över förslaget om domarnas verkställbarhet i Sverige: att uppgörelsen »kommit att innebära åsidosättande av bland annat en så grundläggande straffrättslig princip som den om förbudet mot att giva skärpt strafflagstiftning tillbakaverkande kraft» och att det »från auktoritativt håll i våra grannländer uttalats, att trycket från en upphetsad folkmening satt bestämda gränser för myndigheternas handlingsfrihet i fråga om principerna för rättsuppgörelsen». Principiella invändningar gjordes samtidigt även av Sveriges advokatsamfund.

Det är väl sant, att den folkrättsliga regleringen av krigföring och ockupation utgör ett bräckligt skydd för civilbefolkningen, beroende såväl på regleringens ofullständighet som på vanskligheterna att få den respekterad. Men det innebure en våldsam överdrift att påstå, att den vore utan värde och därför kunde undvaras. Dess regler ingå i de olika staternas krigföringsreglementen, exempelvis i Förenta staternas Rules of Land Warfare och motsvarande brittiska, franska och tyska föreskrifter. Man kan, om man betvivlar regleringens värde, göra en jämförelse med förhållandena, innan de funnos, eller i ockuperade områden, där ockupanten ansett sig obunden av densamma.

Thomas uttalar en förmodan, att en i unionsupplösningens form

²⁶ Jfr NOTHIN, Regeringsmakt och rättssäkerhet, sid. 59 ff.; PALMGREN, i Svensk tidskrift 1957, sid. 219.

och Norges militära försummelser grundad uppfattning om norr-
männen »som ett mindreverdiga folk har demret i underbevisst-
heten» hos utredningsmännen. Oriktigheten av denna misstanke
lärer i vårt land ligga i öppen dag. Att vårt folk 1940 undgick oc-
kupationens öde tillskriver näppeligen någon hos oss våra dåva-
rande militära maktmedel. Det torde emellertid för detta land vara
nödvändigt att räkna med risken att i en tänkbar kraftmätning
eller såsom ett led däri bliva i större eller mindre utsträckning fö-
remål för främmande ockupation. Detta synes utgöra en särskild
anledning att konsekvent vidhålla den folkrättsliga ockupations-
regleringens principer, när dessa beröra oss. Den Hurwitz-Undén-
ska uppfattningen om förhållandet mellan ockupant och befolk-
ning lärer näppeligen bilda oss ett svagt skydd för landets av en
ockupation drabbade medborgare men väl kunna av en ockupant
med fog åberopas till stöd för rättmätigheten och nödvändigheten
av hämningslösa åtgärder, avsedda att förebygga och beivra ett
passivt motstånd och befarad illojalitet från befolkningen och
försakande denna svåra, både oförskyllda och onödiga lidanden.